

*Кононенко В.В. доцент
кафедри правових наук
та філософії
ВДПУ ім. М. Коцюбинського,
кандидат історичних наук*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ОСВІТНЬО-НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовані правові аспекти використання об'єктів інтелектуальної власності в освітньо-науковій діяльності. У роботі проаналізовано новітні наукові дослідження з зазначеної проблеми, розкрито особливості створення та використання об'єктів інтелектуальної власності науково-педагогічними та науковими працівниками, обґрунтовано необхідність створення ефективної системи правового регулювання обігу об'єктів інтелектуальної власності в освітній та науковій діяльності.

Ключові слова: правове регулювання, об'єкти інтелектуальної власності, науковий працівник, науково-педагогічний працівник, освітньо-наукова діяльність.

Педагогічна та наукова діяльність в освітніх і наукових закладах та установах неодмінно пов'язана з використанням об'єктів інтелектуальної власності. Сучасний науково-технічний прогрес, швидкий розвиток науки вимагає організувати навчальний процес з підготовки фахівців із використанням усього передового досвіду, що озброїть майбутніх працівників необхідними науково-теоретичними знаннями та практичними навичками, які будуть застосовуватись у професійній діяльності, а вчений чи науково-педагогічний працівник завжди будує свою наукову діяльність, використовуючи отриманий попередній науковий досвід.

Метою статті є аналіз правового регулювання використання об'єктів інтелектуальної власності в освітньо-науковій діяльності. У дослідженні

заплановано виконати такі завдання: проаналізувати новітні наукові дослідження з зазначеної проблеми, охарактеризувати нормативно-правову базу правового регулювання використання об'єктів інтелектуальної власності в освітній та науковій діяльності, визначити основні недоліки вітчизняного законодавства щодо правового регулювання зазначеного виду правових відносин.

Основними джерелами, що використані в роботі стали: Конституція України (1996 р.), Цивільний кодекс України (2003 р.), Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2015 р.), Закон України «Про авторське право та суміжні права» (1993 р.), Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (1994 р.), Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» (1993 р.) та інші нормативно-правові акти.

Як зазначено у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання [1]. На нашу думку, якщо у освітній діяльності найчастіше використовуються об'єкти авторського права, суміжних прав та наукового відкриття, то у науковій – акцент більше зроблений на використанні наукового відкриття, винаходу, корисної моделі та промислового зразка. Д.Смерницький вважає, що у даному випадку, в першу чергу, розглядається така складова інтелектуальної власності, як «промислова власність», адже саме вона приносить основний ефект економічного зростання шляхом втілення науково-технічних розробок у промислове виробництво, а проблема створення комплексної системи правового та організаційного забезпечення наукової діяльності та забезпечення прав інтелектуальної власності є надто актуальною [2, с. 43]. О. Ісаєнко звертає увагу на те, що зважаючи на існуючу невідповідність українського законодавства вимогам сучасних ринкових відносин, особливо гостро стоїть питання ефективного захисту прав інтелектуальної

власності в освітній галузі [3]. Невизначеність у законодавстві багатьох аспектів регулювання правовідносин у сфері, що стосується інтелектуальної діяльності наукових і науково-педагогічних працівників, та відсутність належного захисту приватних прав власності на результати інтелектуальної діяльності, допускає високий рівень правопорушень в цій сфері. А. Шпак вважає, що чинні нормативні акти є розрізненими, подекуди неконкретними, а їм усім не вистачає цілісності в регулюванні питань охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти [4, с. 232].

Законодавство України про освіту прямо не вказує на необхідності охорони об'єктів інтелектуальної власності у процесі освітньої діяльності, акцентуючи увагу, що дана діяльність передусім має відповідати законам України. Проте у ст. 69 Закону України «Про вищу освіту» зазначено, що вищі навчальні заклади здійснюють заходи із запобігання академічному плагіату – оприлюдненню (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та / або відтворенню опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання [5]. Ст. 45 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» визначає, що держава забезпечує правову охорону інтелектуальної власності та створює умови для її ефективного використання [1]. Виходячи з цього, вважаємо, що проблему використання об'єктів інтелектуальної власності в освітній та науковій діяльності доцільно досліджувати у двох ракурсах: правового використання об'єктів інтелектуальної власності, що утворені іншими суб'єктами інтелектуальної діяльності та правового режиму використання об'єктів інтелектуальної власності, що безпосередньо утворюються в процесі освітньо-наукової діяльності.

У ст. 54 Конституції України визначено фундаментальні принципи створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, за якими «громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських

прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Правовий режим використання цих об'єктів визначається, у першу чергу, автором» [6]. У ст. 23 Конституції України зазначено, що «кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [6]. У ст. 426 Цивільного кодексу України зазначено, що використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою здійснюється з дозволу особи, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, крім випадків правомірного використання без такого дозволу, передбачених цим Кодексом та іншим законом [7]. Таким чином, і Конституція України, і Цивільний кодекс України, не зважаючи на принцип належності особистих немайнових та майнових прав творця (за винятками встановлених законами України), закріплює право можливості правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності без його дозволу. Проте Цивільний кодекс України чітко визначає правовий режим використання без дозволу автора лише об'єктів авторського права. За ст. 444 воно полягає у використанні цитат з правомірно опублікованого твору або ілюстрацій у виданнях, радіо- і телепередачах, фонограмах та відеограмах, призначених для навчання, за умови дотримання звичаїв, зазначення джерела запозичення та імені автора, якщо воно вказане в такому джерелі, та в обсязі, виправданому поставленою метою з зазначенням імені автора твору та джерела запозичення [7]. Не викликає заперечень використання в освітній та науковій діяльності наукового відкриття, оскільки за автором закріплено лише право надати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву, тобто особисті немайнові права.

Ст. 23 Закону України «Про авторське право та суміжні права» гарантує вільне відтворення примірників твору для навчання без згоди автора чи іншої особи, яка має авторське право через відтворення уривків з опублікованих письмових творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій для навчання за умови, що обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті; репрографічне відтворення навчальними закладами для аудиторних занять опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів з ілюстраціями або без них за умови, коли: а) обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті; б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру [8]. Також допускається, відповідно до ст. 42 даного закону, використання виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, їх фіксація, відтворення і доведення до загального відома без згоди виконавців, виробників фонограм, відеограм і організацій мовлення з метою навчання чи наукових досліджень [8]. Проте використання об'єктів суміжних прав без згоди суб'єктів суміжних прав є можливим лише за умови дотримання особистих немайнових прав суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» допускається використання запатентованого винаходу (корисної моделі) з науковою метою або в порядку експерименту [9]. Не визнається порушенням прав і використання без комерційної мети, з науковою метою або в порядку експерименту промислового зразка відповідно до ст. 22 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [10] та топографії інтегральної мікросхеми відповідно до ст. 22 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» [11].

Чинне законодавство допускає також некомерційне використання (а отже із освітньою та науковою метою) без дозволу автора знаку для товарів і послуг (ст. 16) [12]. Не є використанням, а отже порушенням прав на географічне зазначення походження товару будь-яке словесне чи

зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару, який має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора, якщо таке використання зроблено з освітньою та науковою метою [13].

Таким чином, і наукові і науково-педагогічні працівники зобов'язанні у процесі своєї діяльності дотримуватися національного законодавства, що визначає правовий режим використання об'єктів інтелектуальної власності, права на які належать іншим особам. Так, у процесі наукової діяльності вчений відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» зобов'язаний неухильно дотримуватися норм права інтелектуальної власності [1].

У процесі освітньої та наукової діяльності наукові та науково-педагогічні працівники у свою чергу стають суб'єктами права інтелектуальної власності, у тому числі – творцями. Саме в результаті їхньої діяльності утворюються різноманітні об'єкти інтелектуальної власності. З одного боку це питання тісно пов'язано з виконанням своєї трудової функції, з іншого – з правом кожного на творчу діяльність, яке гарантоване ст. 54 Конституції України, результатом якої є створення об'єкта інтелектуальної власності. Питання охорони прав працівника на об'єкти інтелектуальної власності, що утворюються в процесі виконання трудового договору, врегульовано ст. 429 Цивільного кодексу України, згідно з якою особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де (або у якій) працює працівник. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який

створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де (або у якої) він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. Проте жоден нормативно-правовий акт не визначає коло об'єктів, майновими правами на які володіє, наприклад, вищий навчальний заклад. Якщо вважати, що навчальний заклад володіє майновими правами на навчальну чи робочу програму, що створена науково-педагогічним працівником у процесі освітньої діяльності, то чи може володіти навчальна установа майновими правами на лекцію, що також є об'єктом авторського права і створюється в процесі виконання своїх безпосередніх обов'язків? На нашу думку, це питання може бути врегульовано тільки в трудовому договорі.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» вчений має право здобувати визнання авторства на наукові і науково-технічні результати своєї діяльності, проте у свою чергу він при здійсненні наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності зобов'язаний поважати право на інтелектуальну власність [1].

Таким чином, вважаємо, що національне законодавство визначає лише загальні принципи використання об'єктів інтелектуальної власності та фактично не зосереджує свою увагу на питаннях їх використання в освітній та науковій діяльності. Найбільш повно врегульований правовий режим використання об'єктів авторського права та суміжних прав, а питання використання в освітній та науковій діяльності нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності фактично не врегульоване.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page4?text=%B3%ED%F2%E5%EB%E5%EA%F2%E0%EB%FC%ED%EE%BF>. – Назва з екрана.
2. Смерницький Д. Забезпечення прав інтелектуальної власності в органах виконавчої влади / Д. Смерницький // Правова інформація. – 2013. – № 3 (39). – С. 41-49.
3. Ісаєнко О. Захист результатів інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників / О. Ісаєнко [Електронний ресурс] // Theory and methods of educational management. – 2013. – № 12. – Режим доступу:

http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_12/5.pdf. – Назва з екрану.

4. Шпак А. Правові засади охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти / А. Шпак // Право і безпека. – 2014. – № 4 (55). – С. 230-233.

5. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page5>. – Назва з екрана.

6. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

7. Цивільний кодекс України від від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2281#n2281>. – Назва з екрана.

8. Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.1993 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page2>. – Назва з екрана.

9. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» 15.12.1994 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3687-12/page2>. – Назва з екрана.

10. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» 15.12.1993 р. // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3688-12>. – Назва з екрана.

11. Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 05.11.1997 р. // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/621/97-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

12. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>. – Назва з екрана.

13. Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16.06.1999 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/752-14>. – Назва з екрана.

Kononenko Valeriy

LEGAL REGULATION OF THE USAGE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN EDUCATION AND RESEARCH ACTIVITIES

The article analyzes the legal aspects of regulation of the usage of intellectual property in educational and research activities. The paper analyzes the latest research on this problem, the features of the creation and usage of objects of intellectual property by research and teaching staff, the need to establish an effective system of legal regulation of intellectual property in educational and research activities.

Keywords: legal regulation, objects of intellectual property, research and teaching staff, education and research activities.

-----***-----